

TALES Z MILETU (Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, **Thales Milesius**) – myśliciel, podróżnik, odkrywca w astronomii i geometrii, pierwszy z „siedmiu mędrców” gr., pierwszy badacz natury wszechrzeczy, ur. ok. 640, zm. ok. 550 przed Chr.

Pochodził ze znakomitego rodu w Milecie, ze strony matki był pochodzenia fenickiego. Odbył podróże, poznając ludy i nauki Fenicjan, Egipcjan, Babilończyków i Chaldejczyków.

Dane o życiu i nauce T. pochodzą z późniejszych wzmianek – Herodota, Platona, Arystotelesa, Hipolita, Proklosa, Simplicjusza. Diogenes Laertios (DLaert I 22–40) powołując się na wiele różnych źródeł referuje materiał biograficzny i doksograficzny o T. (współcześnie trudno go zweryfikować). T. już wcześniej zasłynął zarówno w tradycji mądrościowej, jak i w dociekaniach matematycznych i przyrodniczych Hellenów.

Pierwszym autorem gr., który wspomina o T., był młodszy odeń o ponad 100 lat Herodot. W swej pracy *Ἱστορίαι* [Historiai] (I 74–75, I 170) informuje, że podczas walk Lidów z Medami T. przewidział zaćmienie Słońca (28 V 585 przed Chr.), a także doradził Krezusowi przeprowadzenie wojsk przez rzekę Halys przez wykopanie głębokiego rowu rozdzielającego jej przepływ, a Jonom doradzał zorganizowanie się w obronie przed hegemonią perską pod wspólnym kierownictwem z centralną siedzibą w Teos. Fakt ten może uchodzić za symboliczną datę w nakreśleniu początku gr. filozofii.

Badania matematyczne zainicjowane przez T. były inspirowane podróżami i kontaktami z Egipcjanami i Babilończykami. O słynnych okryciach T. z astronomii i geometrii wzmiankuje Diogenes Laertios, a także Proklos w swym *Komentarzu do Elementów Euklidesa*, z powołaniem się na *Historię astronomii i geometrii* perypatetyka Eudemosza z Rodos. Już w antyku nie było pewności co do autorstwa przypisywanych T. dzieł (zaginionych) o takich tytułach: *Astronomia żeglarska* (Ναυτικῆ ἀστρολογία [Nautiké astrología]), *O przesileniu* (Περὶ τροπῆς [Perí tropés]), *O zrównaniu dnia z nocą* (Περὶ ἰσημερίας [Perí ishemerías]). Przypisuje się T. odkrycie obiegu Słońca od jednego do drugiego przesilenia, wyróżnienie pór roku i podział roku na 365 dni, odkrycie Małej Niedźwiedzicy, wielkości Księżyca i Słońca względem ich orbit.

Odkrycia te, a także sformułowane przez T. w geometrii twierdzenia wymagały zapisu w formie wykresów czy diagramów, co pośrednio wskazuje,

że musiał pozostawić jakieś pisma. Twierdzenia te odnoszą się do własności koła, trójkąta, kątów wierzchołkowych i kąta w półokręgu. Cztery z nich dotyczą pojęcia równości: 1) równości dwóch półkul przedzielonych średnicą; 2) równości kątów przy podstawie w trójkącie równoramiennym; 3) równości kątów wierzchołkowych w dwóch przecinających się prostych; 4) równości dwóch trójkątów o równej podstawie i dwóch kątach równych; ponadto ważny teoremat, że każdy kąt w półokręgu jest prosty (udowodnienie tego teorematu przypisywane jest także pitagorejczykom).

Imię T. umieszczali Grecy w kanonie siedmiu mędrców. Diogenes Laertios w *Żywotach i poglądach słynnych filozofów* wywodzi od T. nurt joński filozofii oraz przedstawia go jako pierwszego z siedmiu mędrców.

Arystoteles wskazuje na T. jako początkodawcę (ἀρχηγός [archegós]) filozofii przyrody (φυσιολογία [physiología], περὶ φύσεως ἱστορία [perí phýseos historia]). W I księdze *Metafizyki* wywodząc początki filozofii z dociekań swych poprzedników nad zasadami i przyczynami, czyli materialnymi elementami powstawania i giniecia przy zachowaniu samej natury (φύσις [physis]), w doksograficznym kontekście wzmiankuje o poglądzie T., że woda jest zasadą (ἀρχή [arché]) wszechrzeczy: „Musi bowiem to być jakaś natura jedna lub więcej niż jedna, z której powstaje wszystko inne przy jej zachowaniu. Wszelako mnogość i postać takiej zasady nie wszyscy orzekają tak samo, lecz Tales, początkodawca takiej filozofii, powiada, że jest nią woda (stąd wykazywał, że ziemia jest na wodzie), biorąc chyba ten pogląd z obserwacji wszechrzeczy, jako że pokarm jest wilgotny i samo ciepło powstaje z wody i nią żyje (to bowiem, z czego coś powstaje, to jest zasadą wszechrzeczy). Dzięki temu więc przyjął taki pogląd i z tego, że zarodki ciał mają naturę wilgotną, a woda jest zasadą natury w rzeczach wilgotnych” (*Met.*, 983 b, tłum. M. W.; zob. Diels-Kranz 11 A 12).

Wzmiankowana kwestia ujęta jest w Arystotelesowej terminologii przyczyny materialnej, lecz nie należy odmawiać tu wiarygodności danych o T. Wg Stagiryty, nauka T. o naturze wody nie była już mitem, jak opowieści poetów-teologów, gdyż opierała się na podstawach rozumowych i na obserwacji. Nauka T. wyznaczała początki badań o naturze wszechrzeczy i nowy obraz świata i człowieka, kontynuowany przez bezpośrednich jego

następców – Anaksymandra i Anaksymenesa, a dalej rozwijany w tradycji jońskiej i italskiej, odpowiednio monistycznej i pluralistycznej.

Arystoteles w traktacie *O niebie* wzmiankuje o T.: „Inni znów twierdzą, że ziemia leży na wodzie. Jest to bowiem najstarszy przekazany nam pogląd, który – jak powiadają – głosił Tales z Miletu. Tak więc wskutek pływania pozostaje ona w spoczynku, jak drewno czy cokolwiek innego (wszak nie z tych rzeczy nie zwykło z natury pozostawać w powietrzu, a tylko na wodzie)” (*De caelo*, 294 a; zob. Diels-Kranz 11 A 14). A w traktacie *O duszy* podaje: „Zdaje się też T., z tego co wspominają, zakładać, że dusza jest czymś ruchliwym, skoro mawiał, iż magnez zawiera duszę, ponieważ porusza żelazo” (*De an.*, 405 a). „A niektórzy powiadają, że dusza wymieszana jest z całością, stąd może i Tales sądził, iż wszystkie rzeczy pełne są bogów” (tamże, 411 a; zob. Diels-Kranz 11 A 22).

Od czasów Pitagorasa tego typu badania przyrody, jakie rozpoczął T., nazywano filozofią. T. uprawiał ją z samego zamiłowania do wiedzy, o czym świadczy opowiadana o nim anegdota, że wpadł do studni, gdy obserwował gwiazdy, stając się w ten sposób przedmiotem złośliwej uwagi ze strony niewolnicy trackiej, która rzekła doń, że zajmuje się badaniem nieba, a nie wie, co ma tuż przed sobą. Podaje to Platoński Sokrates w dialogu *Teajtet* (174 A), dodając, że żart ten dotyczy tych wszystkich, którzy zajmują się filozofią.

Wbrew takiemu wyobrażeniu o T., Arystoteles w *Polityce* (I 11) przekazuje o nim inną opowieść, że wobec tych, którzy zarzucali mu bezużyteczne filozofowanie, zdobył się na pewną przemyślność chrematystyczną (zarobienia pieniędzy). Przewidując na podstawie obserwacji astronomicznych obfity zbiór oliwek, nabył tanio jeszcze w porze zimowej wszystkie prasy do oliwek w Milecie i na wyspie Chios, a gdy nadeszła pora zbiorów, wynajmował je za cenę znacznie wyższą. Zdobywszy tym sposobem wiele pieniędzy wykazał, że filozofom łatwo jest się wzbogacić, gdyby tylko tego chcieli, lecz przecież nie to jest ich prawdziwym celem.

W swoich najnowszych studiach P. F. O’Grady przeprowadziła gruntowną analizę świadectw historycznych dotyczących T. i wskazała jego wkład do nauki i filozofii. Nie brakuje też krytycznego czy sceptycznego ujęcia w tym zakresie (L. Gemelli).

Teksty źródłowe wydano w: *Ionici. Testimonianze e frammenti*, wyd. A. Maddalena (Fi 1963); *La sapienza greca*, wyd. G. Colli (II, Mi 1978); *I quattro grandi Milesi. T., Anassimandro, Anassimene, Ecateo. Testimonianze e frammenti*, wyd. E. Moscarelli (Na 2005); *Die Vorsokratiker*, wyd. gr.-łac.-niem. M. L. Gemelli Marciano (I, D 2007).

R. Laurenti, *Introduzione a T., Anassimandro, Anassimene*, Bari 1971, Bari 2003⁶; B. Rizzi, *T. e il sorgere della scienza attraverso la discussione critica*, *Physis* (Fi) 22 (1980), 293–324; J. Mansfeld, *Aristotle and Other on T., or the Beginning of Natural Philosophy, with Some Remarks on Xenophanes*, *Mnemosyne* 38 (1985), 109–129; Ch. A. Tezas, *Ho T. ho Milēsios kai hoi arches tōn epistēmōn*, Iōannina 1990 (bibliogr. 181–210). D. Panchenko, *T. Prediction of a Solar Eclipse*, *Journal for the History of Astronomy* 25 (1994), 275–288; P. F. O’Grady, *T. of Miletus. The Beginnings of Western Science and Philosophy*, Aldershot 2002; D. W. Graham, *Explaining the Cosmos. The Ionian Tradition of Scientific Philosophy*, Pri 2006.

Marian Wesoly